

SALAMIN GÉZA

Úton a „közös rész” tudománya felé

Nemes Nagy József: Helyek, terek, régiók – A regionális tudomány alapjai 2009. Akadémiai Kiadó sorozat, Budapest

A közelmúltban jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában a hazai regionális tudomány egyik meghatározó kutatójának, Nemes Nagy Józsefnek tudományteremtést szolgáló munkája. A szerző az MTA doktora, az ELTE Regionális Tudományi Tanszékének tanszékvezető professzora, akinek elsősorban a regionális fejlődés és a területi egyenlőtlenségek vizsgálatára, valamint a regionális elemzések módszertanára irányuló munkássága összegződik e kötetben.

A könyv a Modern Regionális Tudomány sorozat részeként jelent meg, amelynek egyik fontos célja a regionális tudományi felsőoktatási képzés szakirodalommal való ellátása.

Az alábbiakban elsősorban a területfejlesztési tervezési gyakorlat nézőpontjából kíséreltem meg bemutatni a kötet jelentőségét. Véleményem nem elfogulatlan: Nemes Nagynak az 1998-ban megjelent, a mostani kötet közvetlen előzményének tekinthető, „A tér a társadalomkutatásban” című munkája ugyanis az ELTE geográfusképzésének közel tíz éve tananyaga, amely a célirányosan képzett, ELTE-s gyökerű területfejlesztők első generációjának szemléletét jelentős mértékben meghatározta. (Köztük e sorok íróját is.) Tíz év személyes, intenzív területfejlesztési tapasztalatom alapján úgy tűnik, hogy a szakma gyakorlásában, a közös nyelv megteremtésében mindenképpen igazolódtak a korábbi könyv érdemei.

Az 1998-as anyaghoz képest számottevően kibővült kötet jelentőségét megítélésem szerint leginkább az adja, hogy a napjainkban népszerű területfejlesztési és regionális kutatási szakterület egységes közös gondolkodásához, közös

nyelvéhez ad rendszerszerű kereteket. Úgy vélem, a munka egyfajta egységes nomenklatúra irányába mutató eszközt kínál, ami akkor is igaz, ha több vonatkozásban az még bővíthető. Ma Magyarországon a tágabb témakörben is kevés elméleti munka születik, s különösen hiányzik a nagy ambíciójú, rendszert teremtő törekvés. A kánont alakító tudományteremtésre pedig talán kevés egyéb szakterületen volna olyannyira szükség, mint éppen a regionális tudomány(ok) és a gyakorlati területfejlesztés esetében, melyek keretében a különböző (közelebről vagy távolabbról bekapcsolódó) szakmák és tudományterületek képviselői saját, egymással gyakran egyáltalán nem kompatibilis megközelítéseiket próbálják érvényesíteni, gyakran a közös platformra való törekvés teljes mellőzésével.

Az új kötet kétségtelenül széles körben épít a regionális tudomány (máshol is csak formálódó, határaitban képlékeny és helyét kereső) eredményeire, de egy újszerű, sajátosan „Nemes Nagy-os”, potenciális regionális tudomány-értelmezést mutat be, amit a szerző explicit módon is behatárol „A regionális tudomány” címet viselő *első fejezetében*. A tér értelmezéséhez elsőként a filozófia és a matematika nézőpontjából közelít, és ez a szemlélet kíséri végig az egész művet. Az angolszász területen uralkodó regionális gazdaságtani gyökerű, és a közgazdaságtan szempontjai által dominált regionális tudomány megközelítése helyett a mű egy olyan diszciplína kereteit állítja fel, amely a társadalmi-gazdasági jelenségek teljességének térbeliségével foglalkozik. Ezt a sokszínűséget szépen jelzi például a filozófus Hamvas Béla vagy akár a pszichológus E. T. Hall térvonatkozású gondolatainak citálása és beillesztése egy rendszerszerű területi gondolatmenetbe.

Ugyanakkor a megközelítés komplexitása nem terjed ki a természeti-fizikai jelenségekre. Megítélésem szerint a tárgykör határozott elkülönítése a területiség környezeti, fizikai-térhasználati vonatkozásaitól az a jegy, amely-nél a szerző által felvázolt tudományterület tárgyköre leginkább elválnak a földrajztudománytól, amely – mint Nemes Nagy is írja – a természeti és gazdasági-társadalmi vonatkozások térbeli szintézisére egyedülként vállalkozik. (A területi tervező gyakorlati munkájában egyébként ez a fajta társadalmi-gazdasági-környezeti integráció kiemelkedően fontos és egyúttal kihívásokkal teli feladat.)

A Nemes Nagy-konceptió szerint a regionális tudomány – a szerzőnek a saját maga által bemutatott alternatívák közötti választása alapján – a társadalmi területi kérdésekkel foglalkozó diszciplínának (regionális gazdaságtan, gazdaságföldrajz, településtudomány, településszociológia, politikai földrajz, területi statisztika stb.) – fogalmainak, elméleteinek és eljárásainak közös része. Ez egy sokak számára elfogadható, az érintett szakmák közötti kompromisszum irányába mutató álláspontot jelenít meg, amely ugyanakkor nem kíván a földrajztudomány helyébe lépni.

A munka alapvetően elméleti jellegű, rendszerező szemléletű. Ennek ellenére (vagy éppen ezért) sok eleme a tervezési gyakorlat számára is hasznos segítséget nyújthat. A 350 oldalas kötet nem az olyan hagyományos dimenziók mentén tagolódik, mint például a társadalom, a gazdaság, a tértípusok vagy -szintek, hanem a térelméleti fogalmak mentén.

A *második fejezet* filozófiai és matematikai alapokról közelítve adja meg a térfogalom jelentését, a tér egyenlőtlenségeit, amelyek az egész kötet meghatározó, vissza-visszatérő alapproblematikáját jelentik. A szerző a területi egyenlőtlenség, a rendezettség, a térhatás értelmezésének bevezetésén túl statisztikai módszereket is bemutat a fejezetben.

A terek típusainak bemutatását (*harmadik fejezetet*) követő *negyedik és ötödik fejezet* a tervezői gyakorlat szempontjából is fontos: a hely mint általános elemi téregység bevezetése és a térségi szintek tudományos igényű rendszerezése jó kapaszkodót nyújt a legkülönfő-

lébb területi egységekre és területi szintekre irányuló tervezési folyamatok összeillesztéséhez és egységesebb értelmezéséhez. A napjainkban erősen forrásvezérelt (programorientált) területi jellegű tervezési folyamatok rendszerint egészen eltérő területegységekre irányulnak (NUTS 2 régió, határ menti együttműködési programok térsége, transznacionális terek, eurorégiók, EGTC-k tere, kistérségek, kiemelt térségek, egyéb speciális területek), és ezek esetében egészen eltérő lehet a tervezés tárgya is. Annak eldöntéséhez, hogy egy adott területi keretben milyen összefüggések azonosíthatók, és ezek alapján mit lehet/érdemes egyben kezelni, tervezni, fejleszteni, fontos helyesen azonosítani a térség jellegét. E tekintetben a horizontális térfelosztásról és a térség-, valamint régiófogalom értelmezéséről szóló *hatodik és hetedik fejezet* elméleti jellege ellenére is hasznos kapaszkodót nyújt a tervező szakemberek számára. A fejezet segít értelmezni a statisztikai szempontból lehatárolt egységek (összehasonlíthatóság), a térségtípusok (hasonló jegyek alapján lehatárolt tér) vagy éppen a vonzáskörzet által kijelölődő (funkcionális összetartozás szerinti) terek eltérő jelentőségét és szerepét például a fejlesztések specifikálása, az elemzés vagy akár a közszolgáltatás-szervezés szempontjából.

A kötet *további fejezetei* a helyzet és elérhetőség, a rendezettség és alakzatok, a térszerkezet, majd a térkapcsolatok, hálózatok és áramlások témaköreit mutatja be, hasonló tanulságok lehetőségeit kínálva a tervezés számára. Az *utolsó fejezet* a területi fejlettség klasszikus kérdéskörét mutatja be kvantitatív módszertani apparátust is felvonultatva.

Bár a szerző maga is jelzi, hogy a regionális tudomány alapvetően gyakorlatorientált diszciplína, mégis éles határt von a területfejlesztési-tervezési gyakorlat és a tudomány közé, az előbbi vissza-visszatérően kritikával illetve. Bár a könyvben dicséretesen sok a szemléltető példa, illusztráló adat, összességében kevés a kapcsolat az aktuális hazai és európai jelenlegi területi prioritásokkal, dilemmákkal, nem jelennek meg az aktuális európai és hazai területpolitikai dokumentumok (European Spatial Development Perspective, Terüle-

ti Agenda, Territorial States and Perspectives, az érvényben lévő magyar OTK) kérdései, megközelítései (például policentrikus fejlődés). Ugyanakkor el-elejtve erős kritikák fogalmazódnak meg egyes hazai területfejlesztési eredmények tekintetében – például a kistérségek szerepét illetően –, amely kritikák (még ha személy szerint többségükkel egyet is érthetünk) kissé kilógnak a sorból, és alátámasztottságukat tekintve így szubjektívnek tűnnek.

A szerző tudomány szemlélete pozitívista, és kevésbé fogékony a normatív megfontolásokra, nem hagy helyet a közösségenként (térben is) változó társadalmi értékektől függő szempontoknak, ilyenformán a hazai regionális tudományi szakirodalomban leginkább Faragó László által képviselt normatív megközelítés ellenlábásának is tekinthetjük. Nemes Nagy vállaltan és következetesen a hazai területi kutatások kvantitatív irányzatának kérlelhetetlen, szigorú – ugyanakkor következetesen magas színvonalú – képviselője, és ez érződik a munkán még akkor is, ha a térértelmezés filo-

zófiai (vö. Hamvas Béla-idézetek), pszichológiai (mentális terek) elemei oldják a matematizált gondolatvezetést. A szerző bevezetőjében maga is rögzíti: „Olvasóim megértését kérem a vállaltan megtartott ’20. századi’ (talán elnézhető eufemizmussal pre-posztmodern) szemléletémért. Az új hazai regionalista nemzedék... már itt toporog a küszöbön (a kiadók kapujában). Nos mindenesetre nekik, nekünk már lesz mihez viszonyulni.”

Összegezve: a Terek, helyek, régiók – A regionális tudomány alapjai című kötetet a magyar regionális tudomány kiemelkedően fontos produktumának tartom, amely a társadalom és gazdaság területi vonatkozásaival foglalkozó tudományterületek közös munkájához épít szakmákat összekötni képes fogalmi-gondolati keretrendszert. A hazai szakirodalomban mindenképpen alaplűnek tekinthető kötetet a témakörben oktató egyetemeken túl jó szívvel ajánlom a területfejlesztési, területrendezési tervezés és várostervezés gyakorló szakembereinek is.